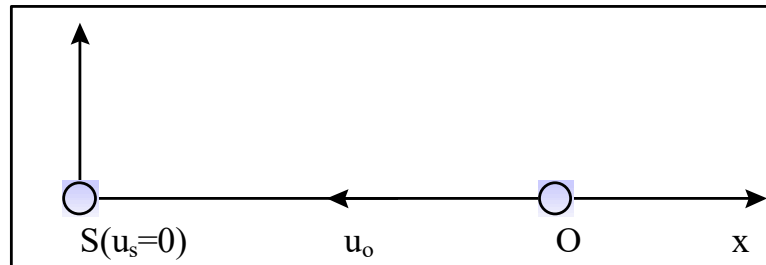

Φαινόμενο Doppler

A. ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ DOPPLER ΓΙΑ ΤΑ ΑΚΟΥΣΤΙΚΑ ΚΥΜΑΤΑ

α) Πηγή (S) ακίνητη - Παρατηρητής (O) κινούμενος

Σχήμα 72

Θεωρούμε το μέσο μέσα στο οποίο διαδίδεται ο ήχος ακίνητο. Στο σχήμα ο παρατηρητής κινείται προς την πηγή. Αν ήταν ακίνητος, τότε σε χρόνο t θα δεχόταν $\frac{ut}{\lambda}$ κύματα όπου u η ταχύτητα του ήχου στον αέρα και λ το μήκος του εκπεμπόμενου από την πηγή κύματος. Η συχνότητα που θα αντιλαμβάνεται ο παρατηρητής θα είναι $\frac{ut}{\lambda}$, δηλαδή η συχνότητα της πηγής ν . Επειδή όμως ο παρατηρητής κινείται με ταχύτητα u_0 , τα κύματα που δέχεται είναι $\frac{ut}{\lambda} + \frac{u_0t}{\lambda}$ και συνεπώς η συχνότητα ν' που ακούει (ο αριθμός κυμάτων που φθάνουν στη μονάδα του χρόνου) θα είναι :

$$v' = \frac{\frac{ut}{\lambda} + \frac{u_0 t}{\lambda}}{t} = \frac{u + u_0}{\lambda} = \frac{u + u_0}{u/v}$$

άρα

Όταν ο παρατηρητής πλησιάζει την πηγή, έχουμε:

$$v' = v \frac{u + u_0}{u} \quad (1)$$

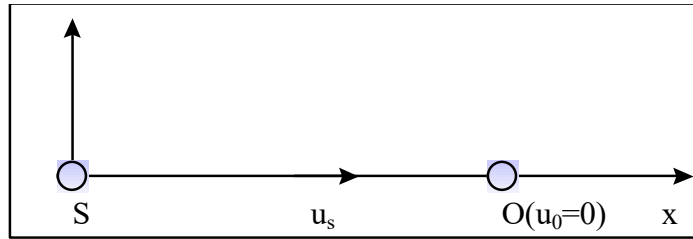
Όταν ο παρατηρητής απομακρύνεται από την πηγή, θα έχουμε :

$$v' = v \frac{u - u_0}{u} \quad (2)$$

και γενικά :

$$v' = v \frac{u \pm u_0}{u} \quad (3)$$

β) Πηγή (S) κινούμενη - παρατηρητής (O) ακίνητος

Σχήμα 73

Έστω ότι η πηγή κινείται προς τον παρατηρητή. Σε χρόνο μιας περιόδου T το κύμα ταξιδεύει απόσταση ενός μήκους κύματος $\lambda = uT = \frac{u}{\nu}$. Στο χρόνο T όμως η κινούμενη πηγή μετατοπίζεται κατά $u_s T$ με αποτέλεσμα το μήκος κύματος να μικραίνει κατά το ποσό αυτό. Ο ακίνητος παρατηρητής αντιλαμβάνεται μήκος κύματος :

$$\lambda' = \lambda - u_s T = \frac{u}{\nu} - \frac{u_s}{\nu} = \frac{u - u_s}{\nu}$$

$$\nu' = \frac{u}{\lambda'} = \frac{u}{\frac{u - u_s}{\nu}} = \nu \frac{u}{u - u_s}$$

Όταν η πηγή πλησιάζει τον παρατηρητή, έχουμε:

$$v' = v \frac{u}{u - u_s} \quad (4)$$

Όταν η πηγή απομακρύνεται από τον παρατηρητή, θα έχουμε :

$$v' = v \frac{u}{u + u_s} \quad (5)$$

και γενικά έχουμε:

$$v' = v \frac{u}{u \mp u_s} \quad (6)$$

(1) Όταν και ο παρατηρητής και η πηγή κινούνται κατά μήκος της ευθείας που τους συνδέει και ο αέρας είναι ακίνητος τότε:

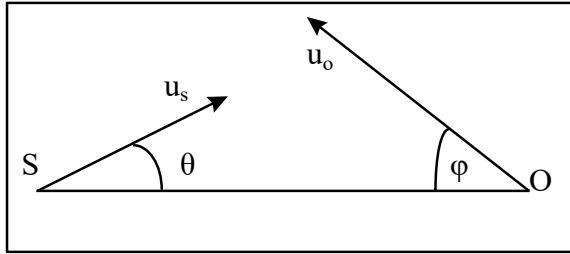
$$v' = v \frac{u \pm u_o}{u \mp u_s} \quad (7)$$

(2) Όταν και ο παρατηρητής και η πηγή κινούνται κατά μήκος της ευθείας που τους συνδέει και ο αέρας κινείται με κάποια ταχύτητα τότε ο τύπος (7) γίνεται:

$$v' = v \frac{u_{σχ} \pm u_0}{u_{σχ} \mp u_s}$$

Όπου $u_{σχ}$ είναι η σχετική ταχύτητα του ήχου ως προς τον αέρα

(3) Όταν ο παρατηρητής και η πηγή κινούνται σε διευθύνσεις διαφορετικές από την κοινή ευθεία που τους συνδέει (ίδια σχήμα) τότε ο τύπος (7) γίνεται:

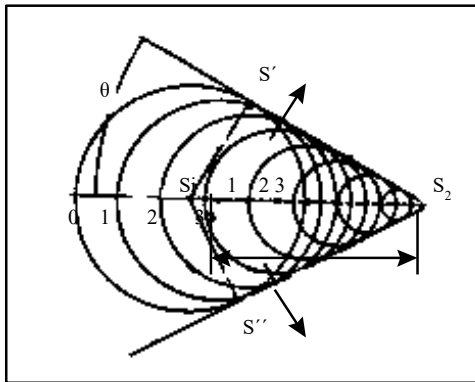

Σχήμα 74

$$v' = v \frac{u + u_o \cos \varphi}{u - u_s \cos \theta}$$

(4) **Κρουστικό κύμα** : Όταν το u_o ή το u_s ή αμφότερα είναι μεγαλύτερα της u , τότε πλέον δεν ισχύει για φαινόμενο Doppler.

Όταν η ταχύτητα της πηγής u_s είναι μεγαλύτερη από u τότε οι εφαπτόμενες των μετώπων του κύματος συγκλίνουν σε ένα σημείο δημιουργώντας έναν κώνο με κορυφή το σημείο σύγκλισης. Η γωνία θ του κώνου βρίσκεται από τη σχέση :

Σχήμα 75

$$\sin \theta = \frac{ut}{u_s t} = \frac{u}{u_s}$$

Για αντικείμενα κινούμενα με ταχύτητες μεγαλύτερες από την ταχύτητα του ήχου (υπερηχητικές) δημιουργούνται μεγάλες διαφορές πίεσης με αποτέλεσμα τη γένεση ισχυρότατου κρότου.

(5) Φαινόμενο Doppler για τα ηλεκτρομαγνητικά κύματα

Για **ηχητικά κύματα** η περίπτωση (πηγή ακίνητη / παρατηρητής απομακρυνόμενος) είναι διαφορετική από την περίπτωση (πηγή απομακρυνόμενη / παρατηρητής ακίνητος)

$$v' = v \frac{u_{\eta\chi\omicron\upsilon} - u_0}{u_{\eta\chi\omicron\upsilon}} \quad (1)$$

$$v' = v \frac{u_{\eta\chi\omicron\upsilon}}{u_{\eta\chi\omicron\upsilon} + u_s} \quad (2)$$

Για **ηλεκτρομαγνητικά κύματα** η περίπτωση (πηγή ακίνητη / παρατηρητής απομακρυνόμενος) είναι [ΙΣΟΔΥΝΑΜΗ](#) (βάση της ειδικής θεωρίας της σχετικότητας) με την περίπτωση (πηγή απομακρυνόμενη / παρατηρητής ακίνητος). Ο αντίστοιχος τύπος είναι:

$$v' = v \frac{1 - u/c}{\sqrt{1 - u^2/c^2}}$$

Στην περίπτωση πηγής ακίνητης / παρατηρητής πλησιάζον ή παρατηρητής ακίνητος / πηγή πλησιάζουσα ο αντίστοιχος τύπος γίνεται:

$$v' = v \frac{1 + u/c}{\sqrt{1 - u^2/c^2}}$$

(6) Σύγκριση φαινομένου Doppler για ήχο & φώς

Για τον ήχο:

όπως διαπιστώσαμε παραπάνω η περίπτωση **πηγή κινούμενη/παρατηρητής ακίνητος είναι διαφορετική** από την περίπτωση **πηγή ακίνητη/παρατηρητής κινούμενος**. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το φαινόμενο επηρεάζεται επιπλέον από τη σχετική ταχύτητα του παρατηρητή (u_o) ή της πηγής (u_s) σε σχέση με την ταχύτητα (u) του κύματος στο υλικό μέσο.

Για τον φώς:

όπως ειπώθηκε παραπάνω η περίπτωση **πηγή κινούμενη/παρατηρητής ακίνητος είναι ισοδύναμη** με την περίπτωση **πηγή ακίνητη/παρατηρητής κινούμενος** διότι οι σχετικές ταχύτητες παρατηρητή και πηγής ως προς την ταχύτητα του φωτός (c) είναι πάντα ίδιες, δηλαδή, c .

Ενώ τα $u \pm u_o$ & $u \pm u_s$ στην περίπτωση του ήχου έχουν φυσικό περιεχόμενο (διότι η ταχύτητα u του κύματος είναι πεπερασμένη) προφανώς τα $c \pm u_o$ & $c \pm u_s$ δεν έχουν φυσικό νόημα καθώς είναι πάντα c (το c είναι η μέγιστη ταχύτητα στη φύση)

Άσκηση 1^η: Δείξτε ότι στην περίπτωση που ο παρατηρητής και η πηγή πλησιάζουν μεταξύ τους ο τύπος του φαινομένου Doppler έχει την έκφραση:

$$v' = v \frac{u + u_o}{u - u_s}$$

Υπόδειξη λύσης:

Θεωρώντας αρχικά την πηγή ακίνητη ($u_s=0$) και τον παρατηρητή κινούμενο πλησιάζοντα προς την πηγή με ταχύτητα u_o τότε

$$v' = \frac{u + u_o}{\lambda} = v \frac{u + u_o}{u}$$

Σημειώνουμε ότι το μήκος κύματος λ είναι σταθερό στην περίπτωση αυτή

Θεωρώντας τώρα ότι η πηγή κινείται με ταχύτητα u_s πλησιάζουσα τον κινούμενο παρατηρητή τότε *το μήκος κύματος λ δεν είναι σταθερό*. Εδώ $\lambda = (u/v) - (u_s/v) = (u - u_s)/v$.

Αντικαθιστώντας το λ στην παραπάνω σχέση προκύπτει:

$$v' = \frac{u + u_o}{\lambda} = \frac{u + u_o}{\frac{u - u_s}{v}} = v \frac{u + u_o}{u - u_s}$$

Δείξτε ότι όταν η πηγή απομακρύνεται τότε το παραπάνω τύπος γίνεται:

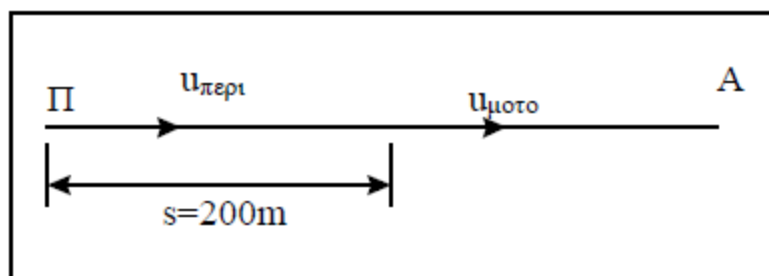
$$v' = v \frac{u + u_o}{u + u_s}$$

Άσκηση 2^η :

1. Περιπολικό με την σειρήνα σε λειτουργία ($\nu = 2900\text{Hz}$), κινηγά παραβάτη μοτοσυκλετιστή. Και οι δυο έχουν αναπτύξει το μέγιστο της ταχύτητάς τους και εκτελούν πλέον κίνηση ευθύγραμμη ομαλή. Όταν το περιπολικό απέχει $S = 200\text{m}$ από το μοτοσυκλετιστή, αυτός αντιλαμβάνεται ήχο συχνότητας $\nu' = 3100\text{Hz}$. Το περιπολικό συλλαμβάνει το μοτοσυκλετιστή μετά 10sec . Ζητούνται οι ταχύτητες περιπολικού και μοτοσυκλέτας ($u_{\eta\chi} = 340\text{ m / sec}$).

Υπόδειξη :

Σχήμα 77

Έστω ότι το περιπολικό θα φθάσει το μοτοσυκλετιστή στο σημείο A της διαδρομής.

$$\text{Τότε θα είναι : } S_{\pi\epsilon\rho} = S + S_{\mu\omicron\tau} \rightarrow u_{\pi\epsilon\rho i} \cdot t = s + u_{\mu\omicron\tau} \cdot t \quad (1)$$

$$\text{Επίσης ισχύει : } \nu' = \nu \frac{u - u_{\mu\omicron\tau}}{u - u_{\pi\epsilon\rho i}} \quad (2)$$

Από τις (1) και (2) προκύπτουν τα $u_{\pi\epsilon\rho i}$ και $u_{\mu\omicron\tau}$.

2. Περιπολικό αυτοκίνητο κινούμενο με ταχύτητα U_A διαθέτει σύστημα ραντάρ που εκπέμπει ήχο συχνότητας ν_1 . Ο Οδηγός του περιπολικού θέλοντας να υπολογίσει την ταχύτητα προπορευομένου αυτοκινήτου, έστω U_B , ενεργοποιεί το ραντάρ και συλλαμβάνει εξ αντανακλάσεως συχνότητα ν_2 . Δείξτε ότι η ταχύτητα του αυτοκινήτου μπορεί να υπολογιστεί κατά προσέγγιση από τον τύπο :

$$\nu_2 = \nu_1 \left(1 - \frac{2(u_B - u_A)}{u} \right)$$

Η συχνότητα που αντιλαμβάνεται ο οδηγός του προπορευομένου αυτοκινήτου είναι :

$$\nu'_1 = \nu_1 \frac{u - u_B}{u - u_A} \quad (1)$$

Συνεπώς η ανακλώμενη συχνότητα θα είναι ν'_1 , η δε συχνότητα που θα αντιλαμβάνεται το ραντάρ του περιπολικού θα είναι :

$$\nu_2 = \nu'_1 \frac{u + u_A}{u + u_B} \quad (2)$$

$$\xrightarrow{(1),(2)} \nu_2 = \nu_1 \frac{u - u_B}{u - u_A} \frac{u + u_A}{u + u_B} \quad (3)$$

Αλλά:

$$\frac{u - u_B}{u - u_A} = \left(1 - \frac{u_B}{u} \right) \left(1 - \frac{u_A}{u} \right)^{-1} \approx \left(1 - \frac{u_B}{u} \right) \left(1 + \frac{u_A}{u} \right) = \left(1 - \frac{u_B}{u} + \frac{u_A}{u} - \frac{u_B u_A}{u^2} \right) \cong \left(1 - \frac{u_B - u_A}{u} \right)$$

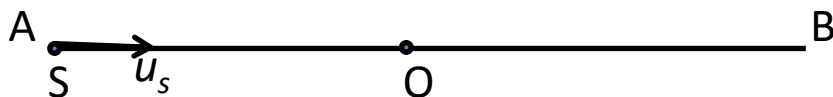
Ανάλογα βρίσκεται :

Άσκηση 3^η: Πηγή (S) κινείται κατά μήκος μιας διαδρομής AB με ταχύτητα u_s εκπέμπονσα ήχο συχνότητας ν_0 . Να δοθεί η γραφική παράσταση της συχνότητας ν που αντιλαμβάνεται ακίνητος παρατηρητής (O) συναρτήσει της διαδρομής:

- α) ευρισκόμενος στο μέσο της διαδρομής AB,
- β) ευρισκόμενος εκτός της διαδρομής AB,
- γ) εξετάστε το παραπάνω πρόβλημα για την περίπτωση (α) αλλά με την πηγή επιταχυνόμενη με σταθερή επιτάχυνση γ

Λύση:

α)

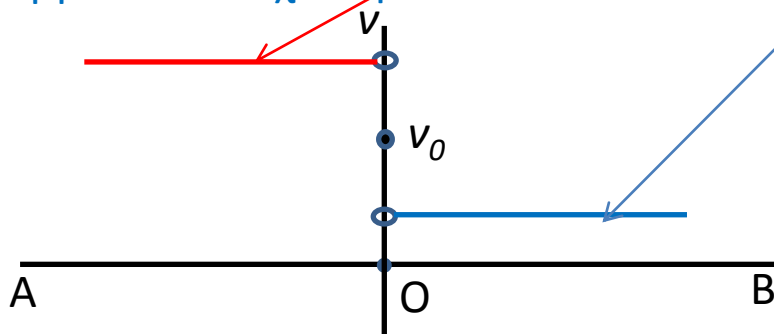

Κατά την διαδρομή AO ο παρατηρητής αντιλαμβάνεται συχνότητα

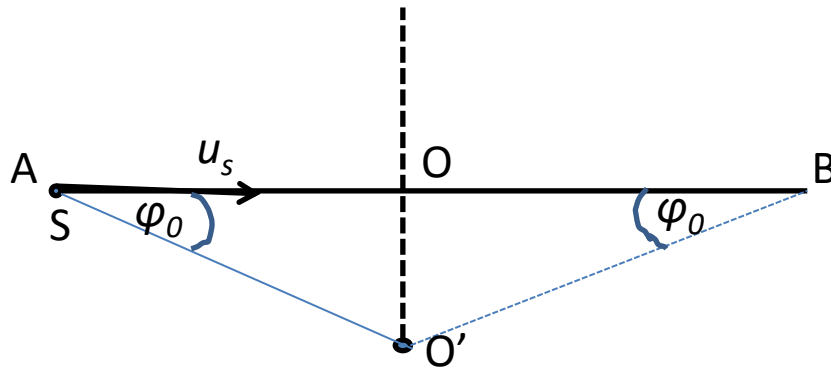
$$\nu' = \nu \frac{u}{u - u_s}$$

Κατά την διαδρομή OB ο παρατηρητής αντιλαμβάνεται συχνότητα

$$\nu' = \nu \frac{u}{u + u_s}$$

β)

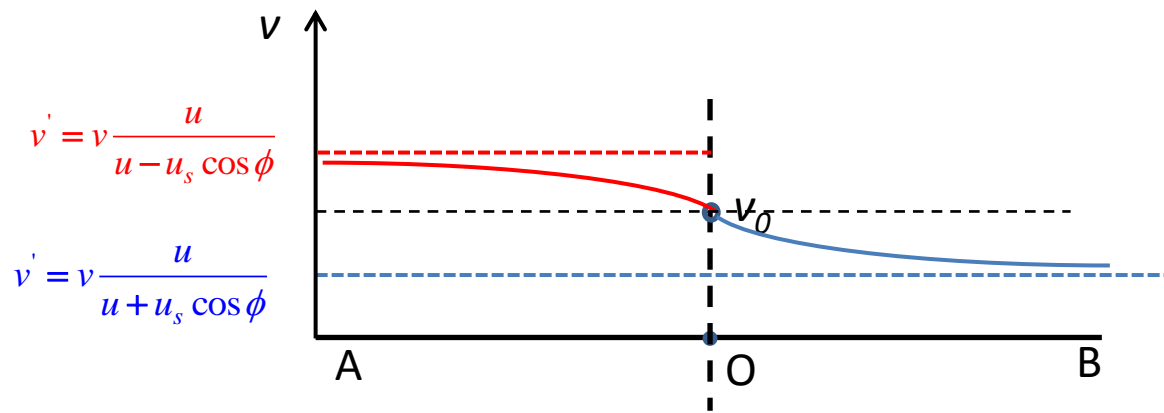

Κατά την διαδρομή AO ο παρατηρητής
O' αντιλαμβάνεται συχνότητα

$$v' = v \frac{u}{u - u_s \cos \phi}$$

Κατά την διαδρομή OB ο παρατηρητής
O' αντιλαμβάνεται συχνότητα

$$v' = v \frac{u}{u + u_s \cos \phi}$$

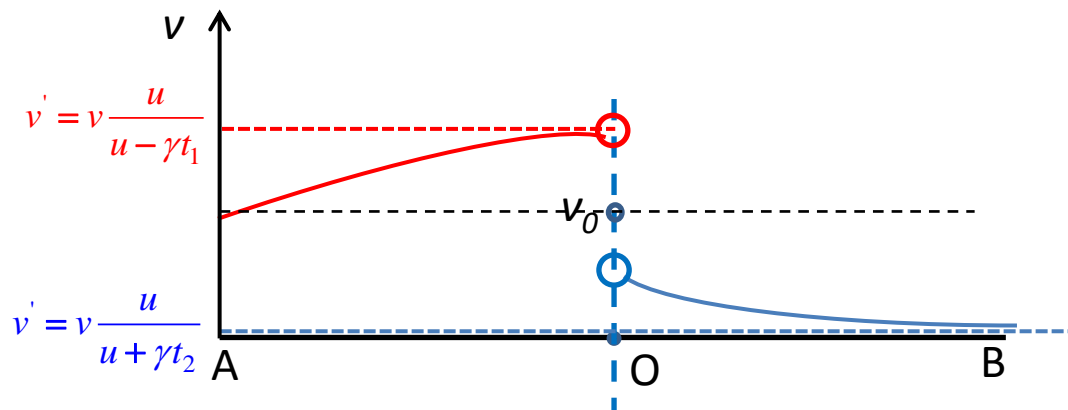

Προφανώς η συχνότητα αυτή μεταβάλλεται μετά της γωνίας ϕ .

Για τη διαδρομή AO που η πηγή πλησιάζει τον παρατηρητή η γωνία ϕ μεταβάλλεται από $[0^\circ - 90^\circ]$ το $\cos\phi$ μεταβάλλεται από $[1 - 0]$ η παράσταση $(u - u_s \cos\phi)$ αυξάνει και συνεπώς η συχνότητα v' ελαττώνεται τείνοντας προς την τιμή v_0 .

Για τη διαδρομή OB που η πηγή απομακρύνεται από τον παρατηρητή η γωνία ϕ μεταβάλλεται από $[90^\circ - 0^\circ]$ το $\cos\phi$ μεταβάλλεται από $[0 - 1]$ η παράσταση $(u + u_s \cos\phi)$ αυξάνει και συνεπώς η συχνότητα v' ελαττώνεται τείνοντας προς μία οριακή τιμή.

γ)

Όταν η πηγή επιταχύνεται ο γενικός τύπος για την διαδρομή AB είναι:

$$v' = v \frac{u}{u \mp \gamma t}$$

Διαπιστώστε ότι η αντίστοιχη γραφική παράσταση είναι αυτή του παραπάνω σχήματος.